

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ: ПРОЦЕСНО-СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

© 2017 ЗАХОЖАЙ К. В.

УДК 336.142.3(477)

Захожай К. В.

Принципы построения Государственного бюджета Украины: процессно-системный подход

Метою статті є розгляд теоретико-методологічного інструментарію Державного бюджету України і на його основі надання більш розширеної характеристики принципам бюджетної системи з урахуванням ролі головного фінансового плану країни на п'яти класичних рівнях економіки. У результаті дослідження було визначено необхідність доповнення законодавчо затверджених принципів Державного бюджету України нововведеними принципами економічної безпеки і соціального захисту населення. З метою удосконалення теоретико-методологічного інструментарію Держбюджету України й унаочнення його впливу на соціально-економічні процеси в сучасних умовах розвитку суспільства та визначення його ролі в суспільно-економічному просторі запропоновано розглянути роль головного фінансового плану на мега-, макро-, мезо-, мікро- та нанорівнях. Подальше практичне застосування нововведених принципів побудови Держбюджету України на основі процесно-системного підходу дасть можливість розвитку багатьох галузей народного господарства, підвищить приплив інвестицій, сприятиме політичній стабільності, зниженню рівня інфляції, безробіття, підвищенню виробництва, експорту, зменшить бюджетний дефіцит і державний борг, що вплине на збільшення фінансового потенціалу та золотовалютних резервів держави.

Ключові слова: принципи Держбюджету України, класифікаційні ознаки, класичні рівні економіки.

Рис.: 3. **Бібл.:** 21.

Захожай Костянтин Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: miluba@ukr.net

УДК 336.142.3(477)

UDC 336.142.3(477)

Захожай К. В. Принципы формирования Государственного бюджета Украины: процессно-системный подход

Целью статьи является рассмотрение теоретико-методологического инструментария Государственного бюджета Украины и на его основе предоставление более расширенной характеристики принципам бюджетной системы с учетом роли главного финансового плана страны на пяти классических уровнях экономики. В результате исследования была определена необходимость дополнения законодательно утвержденных принципов Государственного бюджета Украины нововведенными принципами экономической безопасности и социальной защиты населения. С целью усовершенствования теоретико-методологического инструментария Госбюджета Украины и наглядности его влияния на социально-экономические процессы в современных условиях развития общества, а также определения его роли в общественно-экономическом пространстве предложено рассмотреть роль главного финансового плана на мега-, макро-, мезо-, микро- и наноровнях. Дальнейшее практическое применение введенных принципов формирования Госбюджета Украины на основе процессно-системного подхода даст возможность развития многих отраслей народного хозяйства, повысит приток инвестиций, будет способствовать политической стабильности, снижению уровня инфляции, безработицы, повышению производства, экспорта, уменьшит бюджетный дефицит и государственный долг, что повлияет на увеличение финансового потенциала и золотовалютных резервов государства.

Ключевые слова: принципы Госбюджета Украины, классификационные признаки, классические уровни экономики.

Рис.: 3. **Библ.:** 21.

Захожай Константин Валериевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: miluba@ukr.net

Zakhzhay K. V. Principles of Forming the State Budget of Ukraine: Process and System Approach

The aim of the article is considering the theoretical and methodological instruments of the State Budget of Ukraine and in view of this providing a more extended characteristic of the principles of the budget system, taking into account the role of the country's main financial plan at five classical levels of economy. As a result of the research, there determined the necessity of supplementing the legislatively approved principles of the State Budget of Ukraine with the newly introduced principles of economic security and social protection of the population. In order to improve the theoretical and methodological instruments of the State Budget of Ukraine and the visibility of its impact on socio-economic processes under current conditions of the society development as well as to determine its role in the socio-economic space, it is suggested to consider the role of the main financial plan for mega-, macro-, meso-, micro- and nano-levels. Further practical application of the introduced principles of forming the State Budget of Ukraine on the basis of the process and system approach will enable development of many sectors of the national economy; increase the flow of investment; promote political stability; reduce the inflation, unemployment; increase production and exports; reduce the budget deficit and public debt; affect the increase in the financial potential and gold reserves of the state.

Keywords: principles of the State Budget of Ukraine, classification characteristics, classical levels of economy.

Fig.: 3. **Bibl.:** 21.

Zakhzhay Kostyantyn V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: miluba@ukr.net

Вступ. В умовах глобального соціально-економічного розвитку будь-яка бюджетна система повинна бути зорієнтована на розв'язання завдань економічної безпеки, соціальної справедливості, економічної ефективності, політичної стабільності. У різних країнах існують різноманітні умови (адміністративні, соціальні, національні, культурні, історичні тощо), які впливають на побудову взаємовідносин різних рівнів влади у бюджетній сфері. Залежно від цих умов кожна країна по-своєму вирішує питання побудови міжбюджетних відносин.

Формування моделі соціально-економічного розвитку України є неможливим без удосконалення принципів Державного бюджету України. Застосування процесно-системного підходу дає можливість діагностувати та контролювати тенденції поліпшення кількісних і якісних параметрів економічної діяльності держави. Це допомагає активно впливати на бюджетні процеси, мобілізуючи потенційні резерви збільшення їх доходності, що сприяє інвестиційній привабливості, стабільності держави, впливає на рівень її економічного зростання, економічний потенціал і конкурентоспроможність. Належним чином узагальнені, структуровані й удосконалені бюджетні принципи, що сприяють вчасному прийняттю економічно обґрунтованих ефективних управлінських рішень, і на їх основі визначено роль Державного бюджету України на класичних рівнях економіки.

Проведення дослідження Державного бюджету України базується на основі єдиних методологічних принципів, від застосування яких залежить створення системи взаємопов'язаних аналітичних даних, які відтворюють динаміку та структурні зрушення, що відбуваються у фінансовій діяльності держави під впливом соціально-економічних чинників. Тому потрібно визначити відповідність методології бюджетної діяльності вимогам моделі соціально-економічного розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні дослідження принципів побудови Державного бюджету України знайшли відображення в наукових працях українських та зарубіжних учених-фінансистів, серед яких В. Андрущенко, К. Бельський, Е. Бессон, Ф. Брокгауз, С. Булгакова, А. Вагнер, О. Василик [4], Л. Гладченко, П. Годме, А. Головач [16], Х. Дальтон, І. Ефрон, Т. Єфіменко [15], О. Кириленко, Л. Косса, І. Луніна, І. Манцуров

[14], Р. Масгрейв, С. Мочерний, І. Озеров, В. Опарін [5; 19], К. Павлюк [6], Ю. Пасічник [17], В. Пушкарьова, Д. Рікардо, Л. Сафонова [5], Ж. Сей, С. Свірко [18], Ю. Сибірянська, А. Сміт, Р. Стурм, В. Суторміна, В. Федосов [5; 19], Д. Хайман, В. Хижняк, К. Шоуп, С. Юрій, Ф. Ярошенко [15].

Проведений аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених принципам побудови Державного бюджету України та його ролі на класичних рівнях економіки, дозволяє констатувати, що наукових робіт, які присвячені комплексному дослідженню вищезазначених питань, не так багато. Привертає увагу недостатня кількість праць, що стосуються використання процесно-системного підходу при аналізі Державного бюджету України, що зменшує можливості при застосуванні аналітичних методів досліджень, а отже, послаблює їх прикладний характер. Удосконалення принципів бюджетної системи дасть змогу розширити спектр класифікаційних ознак Держбюджету України та вирішити ряд питань у галузі бюджетування.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд теоретико-методологічного інструментарію Державного бюджету України і на його основі надання більш розширеної характеристики принципам бюджетної системи з урахуванням ролі головного фінансового плану країни на п'яти класичних рівнях економіки.

Викладення матеріалу та результати. Важливість Державного бюджету як складової фінансової системи країни потребує застосування механізму стратегічного управління, відповідно до принципів якого формується місія об'єкта управління, яка охоплює поняття, доручення, завдання і покликання. Метою Державного бюджету України є формування доходів і використання видатків держави на основі регулювання процесів, які визначають стан освіти, охорони здоров'я, оборони, житлово-комунального господарства, транспорту, зв'язку й інших галузей. Місія визначає стратегічні цілі (принципи) функціонування бюджетної системи, а саме [2] (рис. 1).

1. Єдність бюджету, що означає існування єдиного рахунку доходів і видатків кожної ланки бюджетної системи [2].
2. Збалансованість полягає у тому, що видатки повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період [2].

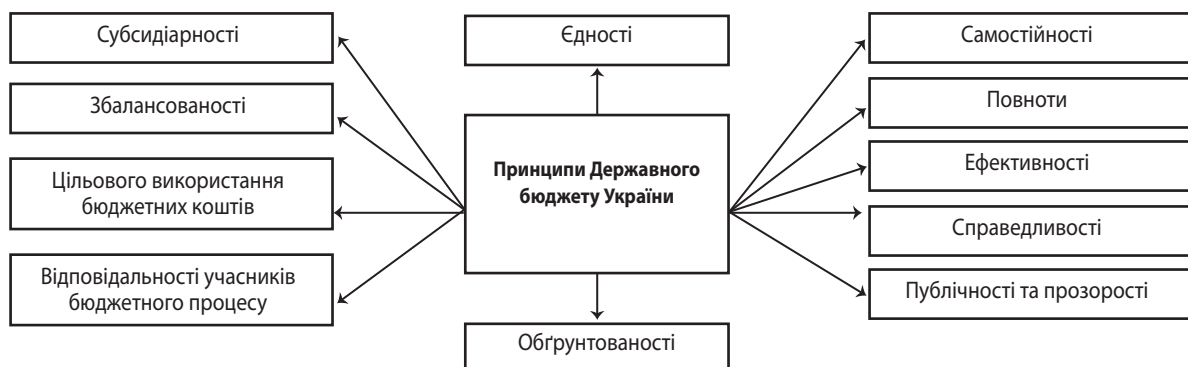

Рис. 1. Основні принципи Державного бюджету України

Джерело: сформовано автором на основі [2]

3. Самостійність Державного бюджету України та місцевих бюджетів [2].
4. Повнота полягає у відображенні в бюджеті усіх доходів і видатків [2].
5. Обґрунтованість означає, що бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного та соціального розвитку держави та розрахунках надходжень до бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик і правил [2].
6. Ефективність полягає в тому, що під час складання та виконання бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягти запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та аксимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів [2].
7. Субсидіарність, тобто розподіл видів видатків між Державним бюджетом і місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами, що ґрунтується на максимально можливому наблизенні надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача [2].
8. Цільове використання бюджетних коштів, що полягає у використанні їх тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями [2].
9. Справедливість і неупередженість забезпечує базування бюджетної системи України на засадах справедливого розподілу суспільного багатства у країні [2].
10. Публічність і прозорість означає, що Державний бюджет України та місцеві бюджети затверджуються, а рішення щодо звіту про їх виконання приймаються відповідно до Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та відповідними радами [2].
11. Відповідальність учасників бюджетного процесу, що вимагає відповідальності їх за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу [2].

Аналізуючи наявні принципи бюджетної системи в цілому і Державного бюджету України зокрема, слід зазначити, що кожен із них відіграє значну роль у системі бюджетування, кожен принцип взаємоповнює один одного. Так, принцип єдності забезпечує Держбюджет України єдиною правовою базою, єдиною бюджетною класифікацією, єдиними формами бюджетної документації, обумовлює функціонування єдиної грошової системи, проведення єдиної соціально-економічної політики та надання єдиної статистичної і бюджетної інформації. Це дає змогу формування і застосування на практиці єдиного рахунку доходів і видатків кожної ланки бюджетної системи в цілому. Цілісність і єдність країни, що закріплені в Конституції України, дають можливість покласти цей принцип в основу фінансово-економічної політики держави для виконання нею своїх функцій [14, с. 127].

Принцип збалансованості дає змогу бачити загальний баланс доходів і видатків у Держбюджеті України. На основі цього принципу видно профіцит або дефіцит бюджету. Якщо загальний баланс не відхиляється у бік перевищення дохідної частини (профіцит), то надлишкові

кошти спрямовуються на соціально-економічний розвиток країни. У разі дефіциту (перевищення видаткової частини на дохідною) необхідно шукати нові джерела покриття видатків з метою забезпечення виконання всіх бюджетних функцій.

Принцип самостійності Держбюджету та місцевих бюджетів України ґрунтується на засадах відокремленості кожного окремого бюджету. У наші часи бюджетна політика переорієнтовується на шлях децентралізації, що повинно посилити роль самостійності кожного місцевого бюджету та зменшити їх залежність від Державного бюджету України [21]. Натомість децентралізація влади посилює відповідальність органів місцевого самоврядування за власними зобов'язаннями, зменшує тиск на дохідну частину Держбюджету України, посилює права регіональної влади, дає можливість незалежно від Держбюджету та інших місцевих бюджетів розглядати та затверджувати власні регіональні бюджети, дозволяє самостійно визначати напрямки використання самостійно зароблених грошових ресурсів [9, с. 44–45].

Принцип повноти Держбюджету України полягає в тому, що відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади у головному бюджеті країни повинні відобразитися всі доходи та видатки [17, с. 278]. Це дає можливість наочно бачити всі складові основних бюджетних показників (державні грошові потоки) у статистиці та динаміці.

Принцип обґрунтованості означає, що Держбюджет України формується на основі реалістичних макрофінансових показників соціально-економічного розвитку держави (валова додана вартість, ВВП, національний дохід, експорт та імпорт товарів і послуг, курс національної грошової одиниці до іноземних валют тощо) та розрахунках надходжень до бюджету і його витрат, що здійснюються відповідно до затверджених на державному рівні методик, правил, програм і прогнозів. Цей принцип відображає розвиток економіки та соціальної сфери держави, дає змогу виявити недоліки з метою їх усунення [3, с. 520].

Принцип ефективності Держбюджету України полягає у тому, що під час складання та виконання бюджету всі його учасники мають прагнути максимального досягнення цілей при використанні мінімального обсягу бюджетних коштів [4]. Індикатором виконання цього принципу є відносний показник, що отримується при діленні ефекту на затрати, використані на забезпечення бюджетного ефекту. Різниця між вищезазначеними показниками показує ефективність бюджетної діяльності у грошовому виразі.

Принцип субсидіарності відображає розподіл видатків між Держбюджетом і місцевими бюджетами України, а також між місцевими бюджетами, який ґрунтується на максимально можливому наблизенні надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача. Дія цього методу починається з розмежування видатків, яке ґрунтується на розмежуванні функцій держави між різними рівнями влади: з Державного бюджету України фінансуються видатки загальнодержавного характеру. У зв'язку з децентралізацією влади роль цього принципу зменшується [6, с. 27].

Принцип цільового використання бюджетних коштів полягає у їх використанні на цілі, програми, заходи, що визначені лише бюджетними призначеннями на осно-

ві планування макропоказників. Цей принцип допомагає створити субвенцію, яка повинна покрити витрати на соціально-економічний розвиток країни в цілому та її регіонів зокрема. Недотримання цього принципу призводить до нестачі бюджетних коштів, що збільшує дефіцит бюджету [19, с. 256].

Принцип справедливості і неупередженості Держбюджету України забезпечує справедливий розподіл суспільного багатства держави [20]. Цей принцип сприяє цільовому розподілу матеріальних благ, що охоплює всі види потреб держави (на фінансування галузей народного господарства) та населення: матеріальних, духовних, соціальних. Справедлива фіскальна система держави повинна давати відповідну справедливу винагороду державі та громадянам у вигляді пенсій, субсидій, матеріальної допомоги тощо. Цей принцип забезпечує рівні можливості доступу до бюджетних і соціальних послуг, що надаються державою в кожній адміністративно-територіальній одиниці країни на відносно однаковому рівні. У цьому процесі ключову роль відіграє Державний бюджет України.

Принцип публічності та прозорості означає, що Держбюджет України приймається, затверджується, а в кінці бюджетного періоду звітується на відкритих засіданнях Верховної Ради України, а після підпису Президента України відповідна стенограма Закону друкується у журналі «Урядовий кур'єр» і виставляється на урядовому веб-сайті (порталі). Ця інформація на всіх стадіях бюджетного процесу доступна широкому загалу – будь-який користувач Інтернету має можливість доступу до бюджетної інформації [13].

Принцип відповідальності учасників бюджетного процесу вимагає відповідальності за свої дії або бездіяльність кожного учасника на всіх стадіях бюджетного процесу. При цьому за кожним учасником бюджетного процесу Бюджетним кодексом України закріплено його повноваження, а за недотримання вимог цього принципу передбачається кримінальна відповідальність [2].

Незважаючи на доволі широкий спектр принципів, вважаємо, що на практиці, на жаль, більшість принципів не виконується і не реалізуються [1]. Це гальмує розвиток багатьох галузей народного господарства, зменшує рівень інвестиційної довіри країні, сприяє політичній нестабільності, підвищенню рівня інфляції, безробіття, зниження виробництва, експорту, збільшенню бюджетного дефіциту і державний борг, що не дає можливість розвивати фінансовий потенціал і збільшувати золотовалютні резерви держави. Дослідження й узагальнення, проведені автором, показали, що цей склад принципів потребує розширення. Так, пропонується доповнити принципи бюджетної системи (Держбюджету України) ще двома додатковими: принципом економічної безпеки держави та принципом соціального захисту населення.

Так, принцип економічної безпеки Держбюджету України на національному рівні полягає у здатності економіки держави протистояти негативному впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників і досягненню макроекономічних і макрофінансових цілей у контексті внутрішніх і світових тенденцій прогресу. Формування, розподіл і використання конкурентоспроможного, економічно безпечного Держбюджету України сприяє функціонуванню ді-

ездатної і ефективної економіки, економічному зростанню, підвищенню зайнятості та добробуту населення, стабільності грошової системи.

Принцип економічної безпеки Держбюджету означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги на міжнародному рівні. У цілому цей принцип буде характеризувати стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів.

В умовах значного розвитку бюджетного сектора та соціального спрямування Держбюджету України потребує закріплення принцип соціального захисту кожного окремого громадянина України.

На жаль, нині більшість прав громадян, зазначених у Конституції України [1], на практиці не виконуються. За умов нормативного затвердження принципу соціального захисту населення цей норматив Конституції України буде реалізований.

Принцип Держбюджету України, що стосується соціального захисту населення, урегулює питання фінансування галузей охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури та спорту, житлово-комунального господарства, побутового обслуговування, торгівлі, громадського харчування, транспорту, зв'язку. Цей принцип буде враховувати інтереси як кожної окремої людини, так і всіх соціальних груп і верств суспільства, створювати фінансові умови для досягнення високого рівня життя, зростання фізичного та духовного потенціалу, забезпечить соціальну захищеність населення, сприятиме формуванню ініціативної творчої особистості, розвитку державної мови та культури.

Цей принцип буде регулювати впровадження раціональних форм організації життя людей з точки зору умов праці, побуту, відпочинку, розвитку особистості, відтворюватиме взаємозв'язок соціальної сфери з економікою, політикою, соціологією, демографією. Це дасть можливість оцінити зміни тенденцій у соціальних процесах, визначити вплив на ці процеси економічної трансформації суспільства, зміни у характері виробничих відносин тощо.

На підставі сформованих позицій пропонується зробити візуалізацію принципів Державного бюджету України (з урахуванням нововведених принципів) (рис. 2).

Вищезазначене дає можливість стверджувати, що Державний бюджет України відіграє надзвичайно важливу роль у житті держави. На думку автора, кожен Державний бюджет України повинен формуватися на реалістичних макропоказниках економічного та соціального розвитку держави з урахуванням зміни податкової бази шляхом ліквідації адміністративних перешкод розвитку бізнесу та з одночасним залученням ресурсів і відповідати таким цілям:

- 1) створення сприятливих умов для розвитку виробництва, стимулювання сталого економічного і соціального розвитку держави; реалізація виваженої боргової політики;
- 2) надання послуг для задоволення суспільних потреб, виходячи з принципу забезпечення їх надання з урахуванням реальних державних ресурсів;

Рис. 2. Удосконалена схема принципів Державного бюджету України

Джерело: сформовано автором

- 3) поступове підвищення соціальних стандартів;
- 4) проведення реформування міжбюджетних відносин із метою забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку регіонів;
- 5) концентрація ресурсів бюджету на виконанні пріоритетних державних цільових програм, спрямованих на створення «точок зростання»;
- 6) створення умов для реалізації державної політики у сфері зовнішніх відносин тощо [10–12].

Можна називати ще широкий ряд цілей, на основі яких сформовано принципи і яким повинен відповідати Державний бюджет України, але найнеобхіднішими для життя країни є всі вищеназвані. Для того щоб країна мала достатньо коштів для свого соціально-економічного розвитку, насамперед потрібно, щоб щороку був грамотно розроблений і вчасно схвалений Закон України «Про Державний бюджет», що взаємодіє з Бюджетним кодексом України, Податковим кодексом України і «Прогнозом економічного і соціального розвитку України та основних макрофінансових показників» [15, с. 114].

З метою формування більш розвинутої характеристики та впливу Державного бюджету України на різноманітні

соціально-економічні процеси держави в сучасних умовах розвитку суспільства пропонується розглянути його роль на п'яти класичних рівнях економіки (рис. 3). Це дасть змогу розширити спектр класифікаційних ознак Держбюджету України, поєднуючи процесний і системний підходи.

На мегарівні (рівні глобальної економіки) Державний бюджет України:

- сприяє інвестиційній привабливості України;
- сприяє управлінню державного боргу, оптимізує його структуру;
- виступає віддзеркаленням демонстрації фінансової стабільності країни;
- впливає на рівень фінансового потенціалу України;
- реалізує структурну, промислову, науково-технічну політику й інші загальнодержавні пріоритети та програми;
- визначає стратегічний розвиток держави;
- визначає пріоритетні галузі фінансування.

На макрорівні (рівні національної економіки) Державний бюджет України:

- забезпечує розвиток базових галузей економіки, фінансової та податкової системи;

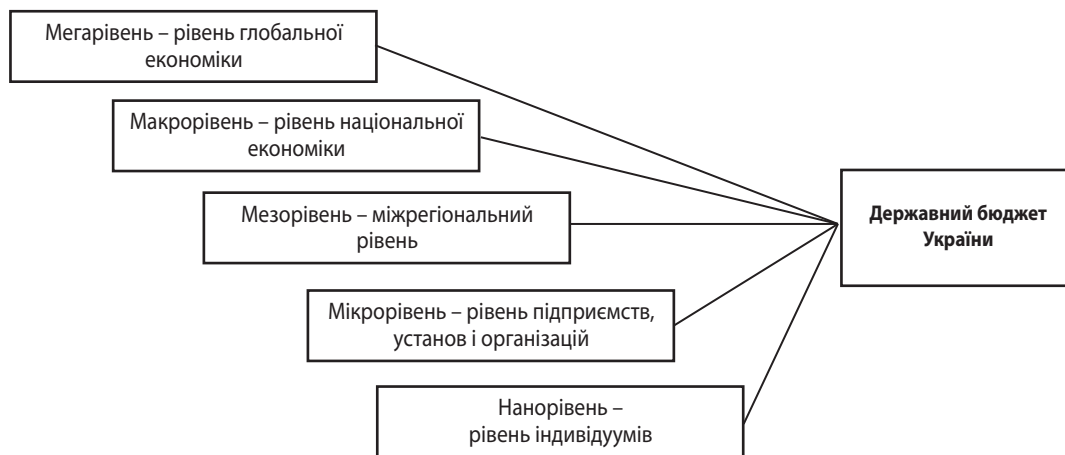

Рис. 3. Роль Державного бюджету України на класичних рівнях економіки

- відображає баланс розвитку соціально-культурної сфери;
- забезпечує політичну стабільність, впливаючи на фінансову та кредитну політику;
- регулює процес інфляції шляхом індексації доходів населення для зниження фінансових втрат;
- регулює джерела покриття дефіциту;
- впливає на рівень економічного зростання, економічний потенціал і конкурентоспроможність держави;
- є рушійною силою причинно-наслідкового механізму функціонування економіки, що регулює зв'язки між макрофінансовими процесами;
- розкриває можливості держави впливати на наслідки, що виникають внаслідок кризових явищ в економіці;
- виступає індикатором реалізації програм економічного та соціального розвитку держави;
- впливає на відтворювальні процеси в економіці шляхом розподілу та перерозподілу національного доходу, ВВП, валового суспільного продукту;
- дає можливість прогнозувати значення макрофінансових показників.

На мезорівні (міжрегіональному рівні) Державний бюджет України:

- відображає баланс розвитку регіонів;
- забезпечує зворотний зв'язок центральної вертикалі;
- регулює і контролює процес формування доходів і використання видатків місцевих бюджетів України, надає міжбюджетні трансферти місцевим бюджетам України;
- впливає на процес проведення регіональної політики;
- фінансує пріоритетні заходи державних цільових довгострокових соціально-економічних програм регіонального рівня, а також заходи, спрямовані на вирішення проблемних питань регіонів.

На мікрорівні (рівні підприємств, установ, організацій) Державний бюджет України:

- виконує фіскальну функцію центрального рівня прямого та зворотного зв'язку;
- створює сприятливі умови для бізнесу шляхом зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку через подальше вдосконалення системи оподаткування та зменшення навантаження на платників податків;
- забезпечує стабільність функціонування підприємств державної форми власності – одержувачів бюджетних коштів, у разі потреби їх рефінансує;
- контролює видатки державних підприємств, необхідні для їх життєдіяльності;
- гарантує повернення зовнішніх і внутрішніх позик державних підприємств;
- сприяє створенню (фінансуванню) резервних фондів державних підприємств;
- виділяє кошти державним підприємствам на реалізацію спеціальних програм за умови повернення невикористаної їх частини в кінці бюджетного періоду.

На нанорівні (рівні індивідуумів) Державний бюджет України:

- забезпечує соціальний захист населення;
- забезпечує економічну безпеку країни: економічну незалежність, стійкість національної економіки, платоспроможність, здатність до прогресу;
- впливає і прогнозує економічну поведінку населення, визначає внутрішні та зовнішні детермінанти його поведінки в різних економічних ситуаціях;
- є індикатором стійкого економічного зростання;
- впливає на системне оновлення суспільних відносин;
- сприяє зміцненню грошового обігу, фінансово-бюджетної дисципліни;
- виступає регулятором валютного контролю;
- сприяє успішній реалізації інфраструктурних проектів.

Таким чином, на основі сформованої ролі Державного бюджету України в межах п'яти рівнів у контексті застосованого системно-процесного підходу пропонуються такі визначення поняття «Державний бюджет»:

- система економічних відносин [5];
- основний фінансовий план країни [2];
- учасник забезпечення функцій п'яти класичних рівнів економіки;
- регулятор управління державним боргом і дефіцитом;
- засіб інвестиційної привабливості України;
- інструмент впливу на стратегічний розвиток держави;
- явище, що сприяє забезпеченню соціального захисту й економічної безпеки країни;
- механізм реалізації фінансової, структурної, промислової, науково-технічної політики країни;
- індикатор кризових явищ в економіці;
- основний елемент фінансової системи країни [18, с. 108];
- результат спільної роботи всіх органів влади та політичних сил;
- комплекс заходів щодо реалізації програм соціально-економічного розвитку [7; 8].

Виходячи із запропонованої вище схеми, Державний бюджет України як складне і багатогранне явище повинен розглядатися багатофакторно, а саме як: ланка державних фінансів, централізований фонд фінансових ресурсів, фінансовий план держави, частина фінансової системи країни, інструмент забезпечення економічної стабільності та безпеки держави, індикатор соціального захисту. Як економічна категорія Державний бюджет виражає взаємозв'язок, що виникає між державою та іншими учасниками суспільного виробництва в процесі розподілу та перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту шляхом створення централізованого та децентралізованого фондів фінансових ресурсів і їх використання на цілі розширеного відтворення та підвищення рівня життя суспільства [18, с. 135]. На думку автора, головне призначення Державного бюджету України – регулювати розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту за підрозділами виробництва, галузями економіки, адміністративно-

територіальними утвореннями, верствами населення, ґрунтуючись на потребах ринкового господарства відповідно до визначеної фінансової політики.

Згідно з класичними підходами під теоретико-методологічним інструментарієм пропонується розуміти сукупність принципів Державного бюджету України, що покладені в основу процесно-системного явища.

Слід зазначити, що розподіл бюджетної системи підсистеми дає змогу забезпечити системний підхід до управління у вигляді взаємодії окремих частин системи у певній цілісності для досягнення поставленої мети окремих підсистем, а на цій основі – мети системи в цілому і виконання місії.

Висновки та напрямки подальших досліджень.

Отже, Державний бюджет України як складне та багатогранне явище повинен розглядатися багатофакторно, а саме як: ланка державних фінансів, централізований фонд фінансових ресурсів, фінансовий план держави, частина фінансової системи країни, інструмент забезпечення економічної стабільності та безпеки держави, індикатор соціального захисту. Як економічна категорія Державний бюджет виражає взаємозв'язок, що виникає між державою та іншими учасниками суспільного виробництва в процесі розподілу та перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту шляхом створення централізованого та децентралізованого фондів фінансових ресурсів і їх використання на цілі розширеного відтворення та підвищення рівня життя суспільства.

Незважаючи на доволі широкий спектр принципів бюджетної системи, на жаль, на практиці більшість принципів не виконуються і не реалізуються. Це гальмує розвиток багатьох галузей народного господарства, зменшує рівень інвестиційної довіри країні, сприяє політичній нестабільності, підвищенню рівня інфляції, безробіття, зниження виробництва, експорту, збільшує бюджетний дефіцит і державний борг, що не дає можливість розвивати фінансовий потенціал і збільшувати золотовалютні резерви держави. Дослідження і узагальнення, проведені автором, показали, що цей склад принципів потребує розширення. Так, автором запропоновано доповнити принципи бюджетної системи (Держбюджету України) ще двома додатковими: принципом економічної безпеки держави та принципом соціального захисту населення.

З метою формування більш розвиненої характеристики та впливу Державного бюджету України на різноманітні соціально-економічні процеси держави в сучасних умовах розвитку суспільства та визначення його ролі в суспільно-економічному просторі розглянуто його роль на п'яти класичних рівнях економіки: мега-, макро-, мезо-, мікро- та нанорівнях. Це дозволяє розширити спектр класифікаційних ознак Держбюджету України, поєднуючи процесний і системний підходи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

3. Азаров М. Я., Ярошенко Т. І., Єфіменко Т. І. та ін. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України. Київ: НДФІ, 2004. 712 с.

4. Василик О. Д. Бюджетна система України: навч. посіб. Київ: ЦНЛ, 2004. 542 с.

5. Бюджетний менеджмент: підручник/за заг. ред. В. Федосова. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с.

6. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України: підручник. Київ: НІОС, 2002. 608 с.

7. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України: у 4 т. Т. 1: Стабілізація державних фінансів у контексті стратегії реформ. за ред. Ф. О. Ярошенка. Київ, 2011. 920 с.

8. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України: у 4 т. Т. 2: Бюджетна стратегія і Державний бюджет 2012: збалансованість, прозорість, реалістичність/за ред. Ф. О. Ярошенка. Київ, 2011. 882 с.

9. Захожай К. В. Вплив фінансової системи на темпи й пропорції розвитку економіки. *Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку*. 30–31 березня, 2011. С. 44–45.

10. Захожай К. В. Механізм державного регулювання економіки у ході проведення бюджетної політики // Управлінські аспекти підвищення національної конкурентоспроможності: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 20–22 жовтня 2011 р. Сімферополь: Крим. ін-т бізнесу УЕУ, 2011. С. 20–25.

11. Захожай К. В. Роль Державного бюджету в житті країни, суспільства та індивідумів // Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конф., 2–3 березня 2017 р. Кременчук, 2017. С. 51–53.

12. Захожай К. В., Захожай В. Б. Роль і місце Державного бюджету України в фінансовій системі держави // Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: зб. тез доп. XV Всеукр. наук. конф. Київ: ДП «Інформ-аналіт. агентство», 2017. С. 267–270.

13. Єпіфанов А. О., Д'яконова І. І., Сало І. В. Бюджет України: монографія: у 2 кн. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 440 с.

14. Манцуров І. Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки: монографія. Київ: НДЕІ, 2011. 655 с.

15. Інформаційне забезпечення управління державними фінансами: у 2 т. Т. 1: Стандартизація бюджетного обліку як інструмент модернізації державних фінансів України/за заг. ред. Ф. О. Ярошенка. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління», 2010. 226 с.

16. Інформаційно-аналітичне забезпечення державного фінансового менеджменту (методологія і практика прикладної статистики): навч. посіб./[А. В. Головач, В. Б. Захожай, І. Г. Манцуров, Н. А. Головач]. Київ: КНЕУ, 2010. 260 с.

17. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2007. 451 с.

18. Свірко С. В., Кондратюк І. О., Дорошенко О. О., Старченко Н. М. Бухгалтерський облік і контроль у контексті Бюджетного кодексу України. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління», 2012. 940 с.

19. Федосов В., Опарін В., Львовичкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями. Київ: КНЕУ, 2002. 387 с.

20. Барановський О. І. Індикатори фінансової безпеки фондового ринку. *Фінанси України*. 2016. № 5. С. 57–81.

21. Про схвалення Стратегії модернізації системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 142-р // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-%D1%80>

REFERENCES

- Azarov, M. Ya. et al. *Derzhavna finansova polityka ta pronozuvannya dokhodiv biudzhetu Ukrainy* [State financial policy and forecasting of budget revenues of Ukraine]. Kyiv: NDFI, 2004.
- Biudzhetni menedzhment* [Budget Management]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Baranovskiy, O. I. «Indykatory finansovoi bezpeky fondovoho rynku» [Indicators of financial security of the stock market]. *Finansy Ukrainy*, no. 5 (2016): 57-81.
- Derzhavnyi biudzhets i biudzhetsna stratehiia 2012-2014: stabilizatsiia ta stalyy rozvytok v umovakh reformuvannya ekonomiky Ukrainy* [State Budget and Budget Strategy for 2012-2014: Stabilization and Sustainable Development in the Conditions of the Reform of the Ukrainian Economy]. Vol. 1: Stabilizatsiia derzhavnykh finansiv u konteksti stratehii reform. Kyiv, 2011.
- Derzhavnyi biudzhets i biudzhetsna stratehiia 2012-2014: stabilizatsiia ta stalyy rozvytok v umovakh reformuvannya ekonomiky Ukrainy* [State Budget and Budget Strategy for 2012-2014: Stabilization and Sustainable Development in the Conditions of the Reform of the Ukrainian Economy]. Vol. 2: Biudzhetsna stratehiia i Derzhavnyi biudzhets 2012: zbalansovanist, prozorst, realistychnist. Kyiv, 2011.
- Fedosov, V., Oparin, V., and Lyovochkin, S. *Finansova restrukturyzatsiia v Ukraini: problemy i napriamy* [Financial restructuring in Ukraine: problems and directions]. Kyiv: KNEU, 2002.
- Holovach, A. V. et al. *Informatsiino-analitychne zabezpechennia derzhavnogo finansovoho menedzhmentu (metodolohiia i praktyka prykladnoi statystyky)* [Information and analytical support of state financial management (methodology and practice of applied statistics)]. Kyiv: KNEU, 2010.
- Informatsiine zabezpechennia upravlinnia derzhavnymy finansamy* [Information support for public finance management]. Vol. 1: Standartyzatsiia biudzhetsnoho obliku iak instrument modernizatsii derzhavnykh finansiv Ukrainy. Kyiv: DNU «Akademiia finansovoho upravlinnia», 2010.
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
- [Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
- [Legal Act of Ukraine] (2017). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-2007-%D1%80>
- Mantsurov, I. H. *Instytutsiine planuvannia v systemi derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky* [Institutional planning in the system of state regulation of the economy]. Kyiv: NDEI, 2011.
- Pasichnyk, Yu. V. *Biudzhetsna systema Ukrainy ta zarubizhnykh krain* [Budget system of Ukraine and foreign countries]. Kyiv: Znan-ia-Pres, 2007.
- Svirko, S. V. et al. *Bukhhalterskyi oblik i kontrol u konteksti Biudzhetsnoho kodeksu Ukrainy* [Accounting and control in the context of the Budget Code of Ukraine]. Kyiv: DNU «Akademiia finansovoho upravlinnia», 2012.
- Vasylyk, O. D. *Biudzhetsna systema Ukrainy* [Budget system of Ukraine]. Kyiv: TsNL, 2004.
- Vasylyk, O. D., and Pavliuk, K. V. *Derzhavni finansy Ukrainy* [Public Finances of Ukraine]. Kyiv: NIOS, 2002.
- Yepifanov, A. O., Diakonova, I. I., and Salo, I. V. *Biudzhets Ukrainy* [Budget of Ukraine]. Sumy: DVNZ «UABS NBU», 2010.
- Zakhozhai, K. V., and Zakhozhai, V. B. «Rol i mistse Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy v finansovii systemi derzhavy» [The role and place of the State Budget of Ukraine in the financial system of the state]. *Rozvytok systemy obliku, analizu ta audytu v Ukraini: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia*. Kyiv: DP «Inform.-analit. ahentstvo», 2017. 267-270.
- Zakhozhai, K. V. «Vplyv finansovoi systemy na tempy i proporsii rozvytku ekonomiky» [Effect of the financial system on the pace and proportion of economic development]. *Finansova systema derzhavy: problemy ta perspektyvy rozvytku*, March, 30-31 (2011): 44-45.
- Zakhozhai, K. V. «Mekhanizm derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky u khodi provedennia biudzhetsnoi polityky» [The mechanism of state regulation of the economy in the course of budget policy]. *Upravlinski aspekty pidvyshchennia natsionalnoi konkurentospromozhnosti*. Simferopol: Krym. in-t biznesu UEU, 2011. 20-25.
- Zakhozhai, K. V. «Rol Derzhavnogo biudzhetu v zhytti krainy, suspilstva ta indyviduumiv» [The role of the State Budget in the life of the country, society and individuals]. *Finansove zabezpechennia diialnosti subiektiv hospodariuvannya*. Kremenchuk, 2017. 51-53.